

Aline D'Haese

MASKE RADE

FILOSOFISCHE PERSPECTIEVEN
OP VROUWELIJKE BEDRIEGERS

Boom

INHOUD

Voorwoord **7**

Inleiding: bedrog of *imposture*, what's in a name? **9**

1. Gender en identiteit: een spiegel van bedrog **21**
2. Verstrikt in woorden: het taalspel als machtig web **41**
3. Het morele doolhof: tussen list en geweten **61**
4. Echt valse getuigenissen: de geloofwaardigheid van een leugen **77**
5. Huichelende heiligen **93**
6. Compassie en camouflage **105**
7. Tussen kunst en bedrog **127**
8. Ik heb getwijfeld over België ... **151**
9. Vrouwelijke imposteurs: spelen ze volgens andere regels? **167**

Verantwoording en bronnen **185**

Dankwoord **201**

Personenregister **203**

VOORWOORD

Als jong meisje was ik weg van het boek *Geen meiden aan boord* van Johan Ballegeer. Ik was gefascineerd door Marjanne, die zich voordeed als jongen en mee ging varen op een IJslandvaarder. Ze was op de vlucht voor de politie, maar wilde voor haar familie blijven zorgen nadat haar vader gestorven was. Dat intrigeerde mij. Dat ze de boel belazerde en eigenlijk gewoon een crimineel was, daar stond ik niet bij stil, want ze deed het om haar familie te redden. Het was een spannend verhaal dat getuigde van dapperheid, en het hoofdpersonage werd gedreven door goede intenties. Bovendien was het maar fictie.

7

Jaren later zag ik de serie *Lupin*, en in de eerste aflevering steelt Arsène Lupin, een schuilnaam van Assane Diop, een diamanten halsketting uit het Louvre. Weer was ik gefascineerd door een personage dat zich als iemand anders voordeed en een misdaad pleegde in het kader van gerechtigheid. Diop wilde namelijk aantonen dat zijn vader onschuldig was en liet zich daarbij inspireren door de gentleman-dief Lupin uit de boeken van Maurice Leblanc. Weer iemand die je sympathiek gaat vinden, ook al begaat hij misdaden.

In dat hele verhaal was nog iets wat me nieuwsgierig maakte: het halssnoer en de verwijzing naar Marie-Antoinette: *Le collier de la reine*. Het halssnoer dat verweven was met de geschiedenis van Frankrijk, zo wordt in de serie vermeld, het halssnoer dat Lodewijk XVI aan Marie-Antoinette had gegeven. Dat laatste klopte niet, volgens mij. Met dank aan een enthousiaste geschiedenisleraar op mijn middelbare school herinnerde ik me nog

INLEIDING: BEDROG OF IMPOSTURE, WHAT'S IN A NAME?

Oplichting, fraude, vervalsing, leugens: het zijn allemaal specifieke vormen van bedrog, met als grote gemene deler het opzettelijk geven van een onjuiste voorstelling van zaken. Een situatie wordt anders voorgesteld dan ze in werkelijkheid is, feiten worden verdraaid, vaak ten koste van anderen. Toch bedriegt de bedrieger ook zichzelf, en uiteindelijk gaat hij ten onder aan de eigen, niet vol te houden verzinsels. Het spel is dan gespeeld.

9

Precies dat fascineert ons: niet het feit dat de waarheid geweld aangedaan wordt – die waarheid interesseert ons aanvankelijk vaak niet eens –, maar wel het feit dat wij misleid worden, het spel van de bedrieger meespelen en het nog interessant lijken te vinden ook, zeker als we er voordeel bij hebben. Neem bijvoorbeeld Anna Delvey. Zij slaagde erin de New Yorkse jetset op te lichten, een privéjet te regelen zonder ook maar een cent te betalen en miljoenen dollars aan bankleningen los te peuteren. Hoe dan? Omdat wij mensen aanvankelijk handelen vanuit een basisvertrouwen in de ander. Als er tekens van onwaarheid opduiken, willen we die niet altijd zien, precies omwille van dat sterke vertrouwen. We geloven dat de ander de waarheid spreekt en oprecht wil zijn. We zien geen reden om de waarheid in twijfel te trekken. Mensen die bedrog aankaarten, doen dat dan ook niet vanuit een theoretisch verlangen naar waarheid, maar omdat ze zich aangevallen voelen in hun bestaan, in hun manier van leven. Ze voelen zich benadeeld en vinden dat de waarheid van hun leven geweld wordt aangedaan. In feite gaat

het dan om onmacht; het slachtoffer kan niet meer meegaan in het bedrieglijke spel van de intelligente bedrieger. Zo verging het ook Rachel Williams, een vriendin van Anna Delvey: zolang Anna cadeautjes, etentjes en kleren betaalde, ging ze vrolijk mee in het verhaal en stelde ze geen vragen. Pas toen haar vertrouwen werd geschonden en ze in Marokko moest opdraaien voor 62.000 dollar aan onder andere vliegtickets, hotelrekeningen en kleding, besloot ze naar de politie te stappen.

10 Vertrouwen lijkt dus het centrale idee waar veel oplichters mee spelen. Ze gebruiken onze natuurlijke neiging om iemand te geloven. Als mens willen we duurzame relaties opbouwen en deel uitmaken van een bestendige maatschappij. We willen geloven dat mensen van nature goed zijn, we willen ze kunnen vertrouwen. De bedrieger zet de instellingen die instaan voor ons maatschappelijk leven echter voor schut – denk bijvoorbeeld aan kunstvervalsers, die in feite spotten met experts en hun werk – of gebruikt precies die instellingen om mensen te bespelen of te beduvelen. Een voorbeeld van deze laatste categorie is Jody Harris, die zich onder meer voordeed als politie-agente. ‘De politie, uw vriend’ luidt het motto van de Belgische politie: een agent is iemand die je kunt vertrouwen. Precies dat vertrouwen wordt door het spel van de oplichter als het ware besmeurd of zelfs besmet. Je zou zelfs bijna kunnen stellen dat het spel van de bedrieger een vorm van maatschappijkritiek is: hij wil laten zien dat wat wij voor de realiteit houden, slechts een fictie is.

Het is in elk geval te eenvoudig om te stellen dat wij ons niet willen laten bedriegen uit een soort liefde voor de waarheid. Integendeel, we laten ons maar al te graag bedriegen, en zolang we er geen last van hebben, vinden we het prima. De Franse filosoof Jean-Paul Sartre (1905-1980) stelt in het postuum verschenen *Vérité et existence* dat onwetendheid ook een keuze kan zijn. Mensen kunnen er bewust voor kiezen bepaalde waarheden te negeren of te verdringen, omdat deze hun verlangens, projecten

of zelfbeeld bedreigen. Bewust gekozen onwetendheid wordt zo een strategie om onze vrijheid te behouden, een manier om niet geconfronteerd te worden met wat ons handelen of denken zou kunnen beperken.

Daarmee wordt duidelijk dat de waarheid voor Sartre geen objectief en tijdloos gegeven is. Waarheid is altijd ingebed in het concrete bestaan van een individu en ontstaat binnen de context van onze keuzes en projecten. Zij is geen neutrale kennis, maar een levensgebonden constructie: wat waar is, krijgt betekenis in relatie tot de manier waarop wij in de wereld staan en onze vrijheid vormgeven. De beroemde stelling dat het bestaan aan de essentie voorafgaat, betekent hier dat de waarheid niet buiten ons ligt te wachten, maar meegroeit met ons handelen en onze beslissingen. Waarheid en onwetendheid zijn zo onlosmakelijk verbonden met onze existentie, met de vrijheid om te weten én om niet te willen weten.

11

Misschien zijn de meeste mensen te dom om het spel van de bedrieger mee te spelen en voelen ze zich daarom beledigd als het bedrog aan het licht komt. De bedrieger schept een werkelijkheid die de inzet wordt van zijn spel. En toegegeven, het vereist een zeker niveau van intelligentie om dat te doen, om een werkelijkheid en/of een identiteit te simuleren. De naïeve waarheidszoeker laat het gebeuren, tot hij niet meer meekan en er een soort ongemak ontstaat. Vanuit dat gevoel van onbehagen krijgt de waarheid weer een rol. Het zoeken naar de waarheid, naar wat er écht gebeurd is, is een reactie in de relatie tot de ander, die ontstaat uit onmacht, uit onverstandigheid. Ook Plato formuleerde, bij monde van Socrates, in zijn *Hippias Minor* dat liegen een zekere vorm van intelligentie vereist. Socrates krijgt zijn gesprekspartner Hippias zover om ermee in te stemmen dat hoe meer iemand over een onderwerp weet en hoe meer hij ontwikkeld is, des te beter hij erover kan liegen. Hij stelt dat iemand die de onderwerpen kent waarover hij leugens vertelt, twee keer zoveel macht heeft als

iemand die nauwelijks weet waar hij het over heeft. Iemand met minder kennis zou weleens per ongeluk de waarheid kunnen vertellen wanneer hem een vraag wordt gesteld, omdat hij het antwoord niet echt weet en aan het gissen is, terwijl degene met veel kennis altijd het onware van het ware kan onderscheiden. Liegen is, zo bezien, een kunst, waar kennis en intelligentie voor nodig zijn. Mensen die de waarheid spreken, lijken zo te naïef en te onnozel om het spel van de gewiekste bedrieger mee te spelen. Volgens Plato is iemand die weloverwogen de waarheid verdraait verstandelijk dus tot meer in staat dan iemand die de waarheid vertelt. Mensen keren zich pas tegen de leugens en het bedrog als ze het spel niet meer mee kunnen spelen. *Game over.*

DE IMPOSTEUR: MEER DAN ZOMAAR EEN BEDRIEGER

Voor ik dieper inga op wat ik precies versta onder een bedrieger en wat deze persoon drijft, wil ik eerst een terminologische wending aanbrengen. Voor wat wij een bedrieger noemen, wordt in het Frans de term *imposteur* gebruikt, en in het Engels is *imposter* of *impostor* gangbaar. Bij mijn weten is er echter geen enkel woord in het Nederlands dat de hele lading van deze woorden dekt. Beide woorden zijn rechtstreeks afgeleid van het Latijnse *imponere*, dat niet alleen ‘bedriegen’ of ‘iemand iets op de mouw spelden’ betekent, maar meer nog de notie inhoudt van iemand iets opleggen (in negatieve zin) en tegelijk ook indruk op hem maken, hem imponeren. Bedrieger en *imposteur* zijn dus niet helemaal hetzelfde. Het betekenisveld van de *imposteur* is breder en omvat ook het acteren, het doen alsof en iemand iets opleggen, waaraan het oplichten zelf misschien zelfs ondergeschikt is. Vandaar dat ik deze benaming ook in het Nederlands wil overnemen, om duidelijk te maken welke noties er allemaal in het begrip ‘imposteur’ vervat zitten.